

แนวคิดความยุติธรรมที่พึงประสงค์ตามหลักพระพุทธศาสนา THE CONCEPT OF DESIRABLE JUSTICE ACCORDING TO BUDDHIST DOCTRINES

พระราชปรียัติวิมล¹, พระมหาสากล สุภรเมธี², พระใบฎีกา นรินทร์ สีเดโช³,
Phraratpariyattiwimol¹, Phramaha Sakol Subhamedhi², Phrabidika Narin Silatecho³,
สงวน หล้าโพนทัน⁴, และพระมหาใจสิงห์ สิริธมโม⁵
Sanguan Laphontan⁴, and Phramaha Jaising Siridhammo⁵
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอัยเยตต์¹⁻⁵
Mahamakut Buddhist University Roi Et Campus¹⁻⁵
E-mail: jirarat_0202@hotmail.com

ได้รับบทความ: 4 เมษายน 2564; แก้ไขบทความ: 8 มิถุนายน 2564; ตอรับตีพิมพ์: 8 มิถุนายน 2564

บทคัดย่อ

หลักธรรมเกี่ยวกับความยุติธรรมหรือคำสอนที่สามารถศึกษาได้ในมิติของความยุติธรรม ประกอบด้วย หลักอริยสัจ 4 อคติ 4 อริยสัจ 4 ศีล 5 มัจฉริยะ 5 ทิศ 6 สาราณียธรรม 6 อริยมรรคมีองค์ 8 และอกุศลกรรมบถ 10 โดยที่หลักอริยสัจ 4 เป็นธรรมสำคัญที่สุด เพราะครอบคลุมหลักธรรมอื่นๆ ซึ่งหลักธรรมนี้ได้อธิบายให้รู้ถึงความเป็นธรรมชาติระหว่างความเป็นเหตุกับความเป็นผลทั้งในมิติด้านปฏิฐาน (เชิงบวก) และมิติด้านนิเสธ (เชิงลบ) และสามารถนำไปประยุกต์ใช้เพื่อทำความเข้าใจธรรมชาติอันแท้จริงของสิ่งต่างๆ ทั้งในระดับจุลภาคและมหัพภาค ในส่วนของหลักการปฏิบัติเกี่ยวกับความยุติธรรม ซึ่งได้แก่ พระวินัยทั้งหลายทั้งที่เป็นสิกขาบทและหลักนิกคกรรม อันเป็นการแสดงออกถึงการเข้าใจอย่างยุติธรรมแก่สถานภาพของบุคคลตามความเหมาะสมโดยปราศจากซึ่งการเบียดเบียนและทำลายชีวิต แต่เป็นการให้โอกาสผู้ได้กระทำผิดมีความสำนึกความผิดในการกระทำที่ได้ทำผิดไปแล้วนั้นและเปลี่ยนแปลงความประพฤติใหม่ในแนวทางที่ดีงาม และพระวินัยนี้มีผลต่อการปรับปรุงชีวิตของผู้ปฏิบัติให้มีความเหมาะสมกับการดำเนินชีวิตของตนในระดับสังคม

แนวคิดความยุติธรรมที่พึงประสงค์ตามหลักพระพุทธศาสนา ซึ่งมีองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ประการ ได้แก่ 1) แนวคิดเกี่ยวกับความยุติธรรม 2) วิธีการปฏิบัติ และ 3) กระบวนการปฏิบัติเพื่อให้เกิดความยุติธรรม แนวคิดเกี่ยวกับความยุติธรรมคือหลักธรรมและหลักพระวินัยโดยภาพรวม เฉพาะหลักธรรมประกอบด้วย 1) หลักธรรมเพื่อส่งเสริมความยุติธรรม ได้แก่ อริยสัจ 4 ศีล 5 ทิศ 6 สาราณียธรรม 6 และอริยมรรคมีองค์ 8 2) หลักธรรมที่ควรละเว้น ได้แก่ อคติ 4 และมัจฉริยะ 5 และ 3)

หลักธรรมสำหรับเป็นเครื่องมือส่งเสริมให้เกิดความยุติธรรมคืออริยสัจ 4 ซึ่งครอบคลุมหลักธรรมอื่นๆ ทั้งหมด วิธีการคือการนำเอาอริกณสมถะ 7 มาประยุกต์ใช้ส่วนกระบวนการปฏิบัติอันจะนำไปสู่ความยุติธรรมได้คือนิคกรรม ซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสภาพสังคมปัจจุบันได้ เพราะนิคกรรมมีเป้าหมายเพื่อให้ผู้ทำผิดได้สำนึกตนและปรับเปลี่ยนความประพฤติของตนใหม่ไปในทางที่ดีขึ้น และมีแนวทางปฏิบัติที่หลากหลายตามความ เหมาะสมกับสภาพของปัญหาที่มีความ ชัดแย้ง

คำสำคัญ: ความยุติธรรมที่พึงประสงค์, หลักพระพุทธศาสนา

Abstract

The doctrines or teachings related to justice, which can be studied in various justice dimensions, included the principles of *adhipateyya* III (dominant influence), *agati* IV (prejudice), *ariyasacca* IV (four noble truths), *sīla* V (precepts), *macchhariya* V (meanness), *disā* VI (direction), *saraṇīyadhamma* VI (state of conciliation), *ariyamagga* VIII (noble path) and *akusalakammamatha* X (unwholesome course of action). Of these, the *ariyasaccaya* is the most important because of its coverage on the others. This *dhamma* explains the nature between the causes and effects in both positive and negative dimensions. It also can be applied to understand the nature of things in the minor and major perspectives. The doctrines regarded to justice are the *vinayas* or monastic disciplines (including *sikhapada* and *nigahakamma*) which represent the understanding of justice of persons and suitability without exploitation and life destruction; but rather giving a change to those who committed in misconduct to accept a mistake and change their behaviors in the right way. This positively influences life adjustment to suit living in the society. The concept of desirable justice according to Buddhist principles which has three important components: 1) concepts of justice, 2) practices and 3) justice process. The concepts of justice refer to doctrines and disciplines classified as 1) supportive doctrines of justice: *adhipateyya* III, *sīla* V, *disā* VI, *saraṇīyadhamma* VI and *ariyamagga* VIII, 2) the *dhamma* that should be avoided : *agati* IV and *macchhariya* V, and 3) the principle as the supportive tool of justice is *ariyasaccaya* IV as its coverage of the others. The method of *adhikaranasamatha* VII application in the practical process to the justice is *nigahakamma* which can be used according to suitability and present social conditions because its aim is to make those who committed misconducts to accept a mistake and change their behaviors in the positive way. This provides many ways of practice based on problematic conditions and conflicts.

Keywords: Desirable Justice, Buddhist Doctrines

บทนำ

หลักคำสอนในพระพุทธศาสนามีการเสนอหลักการเรื่องความยุติธรรมไว้ เพียงแต่ว่าแนวคิดเรื่องความยุติธรรมนั้นจะแฝงอยู่กับหลักคำสอนที่เป็นหลักธรรมต่างๆ และหลักพระวินัยเหมือนอย่างเช่นคริสต์ศาสนาซึ่งแสดงออกให้เห็นว่า พระเจ้าเป็นผู้มีความยุติธรรมโดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อมีการบรรยายในหนังสือวิวรณ์ถึงวันพิพากษาประมวลความพร้อมที่พระเจ้าจะแยกคนดีออกจากคนชั่ว โดยคนดีจะได้อยู่กับพระเจ้าในสรวงสวรรค์ ส่วนคนชั่วก็ไปรับทรมานในนรก แต่นั่นก็เป็นเพียงการบรรยายในรูปแบบของการปฏิบัติตามหลักการทางศาสนาโดยใช้มาตรการความรักเป็นเครื่องชี้วัดความดี แต่อย่างไรก็ตาม พระพุทธศาสนาก็มีหลักคำสอนที่แฝงไว้ซึ่งความยุติธรรมอยู่เช่นกัน โดยหลักคำสอนทุกข้อล้วนเป็นศีลธรรมที่สามารถพิสูจน์ได้ด้วยการปฏิบัติที่มีผลสรุปออกมาโดยเป็นความจริงทางธรรมชาติที่ให้ความเที่ยงธรรมที่สุดอันเป็นการแสดงออกซึ่งความยุติธรรมให้เห็นได้ ยิ่งกว่านั้นหลักคำสอนที่แสดงถึงนัยยะเรื่องความยุติธรรมก็มีกระจัดกระจายอยู่ในพระสูตรต่างๆ ของพระไตรปิฎกและอรรถกถามากมายหลายตอน รวมทั้งในส่วนที่เป็นบทบัญญัติทางพระวินัยที่กล่าวถึงเรื่องสิกขาบทกับนิคหกรรม

ในบริบทของพระพุทธศาสนา จะเห็นได้ว่า การดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชนไม่ว่าจะเป็นชนชาติไหนก็ตามที่มีความมุ่งหมายเพื่อการปฏิบัติให้เข้าสู่ความหลุดพ้นคือ การบรรลุนิพพานนั้น อันมีเส้นทางที่ทุกคนสามารถเข้าถึงได้และมีหลักการที่คนทั้งหลายดูเหมือนว่าสามารถทำความเข้าใจกันได้ง่ายๆ คือ ทางสายกลาง หรือ มัชฌิมาปฏิปทา ซึ่งหากแปลความหมายแบบตรงไปตรงมาคือการปฏิบัติตนแบบกลางๆโดยไม่ได้มีแนวโน้มที่จะเอนเอียงไปด้านใดด้านหนึ่งมากกว่า อีกด้านหนึ่งซึ่งนั่นก็คือหลักความยุติธรรมนั่นเอง อันเป็นวิธีการปรับตัวเองให้สามารถผสมผสานชีวิตของตนเองกับสิ่งอื่นๆ ทั้งหลายได้โดยไม่ก้าวท้าวความเป็นตัวตนของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ดังจะเห็นได้จากเนื้อหาของอริยมรรคมีองค์ 8 ประการ คือ 1) สัมมาทิฐิ เห็นชอบ 2) สัมมาสังกัปปะ ดำริชอบ 3) สัมมาวาจา เจรจาชอบ 4) สัมมากัมมัฏฐะ การงานชอบ 5) สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ 6) สัมมาวายามะ พยายามชอบ 7) สัมมาสติ ระลึกชอบ 8) สัมมาสมาธิ ตั้งใจมั่น (ที.สี.(ไทย), 9/373/156). ซึ่งเมื่อพิจารณาโดยรวมแล้วก็เป็นหลักของการกระทำที่ให้แนวทางแก่ผู้ปฏิบัติว่าควรดำเนินชีวิตไปตามหลักธรรมชาติของตนเองอันเป็นทัศนะของความยุติธรรมนั่นเอง เพียงแต่ในพระพุทธศาสนาไม่ได้บัญญัติศัพท์ไว้เป็นลายลักษณ์อักษรว่า เป็นหลักความยุติธรรมโดยตรงเท่านั้น

แนวคิดความยุติธรรมตามหลักพระพุทธศาสนา

ในหลักคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ถ้านับเป็นพระธรรมชั้นธัมมีทั้งสิ้น 84,000 พระธรรมชั้นที่บรรจุไว้ในพระไตรปิฎกทั้ง 3 หมวด คือ พระสุตตันตปิฎก พระวินัยปิฎกและพระอภิธรรมปิฎก แม้จะแตกต่างกันโดยเนื้อหา แต่ทั้งหมดนั้น สามารถรวมเข้าไว้เป็นหัวข้อเดียวได้คือ “มันเป็นเช่นนั้นเอง” หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “อิทัปปัจจยตา” (พุทธทาสภิกขุ, 2549) เพราะ

คำอธิบายทั้งหลายที่มีไว้ในพระไตรปิฎกและอรรถกถาฯ ต่างก็มุ่งที่จะให้ผู้รับเอาคำสอนได้รู้แจ้งแทงตลอดในสิ่งที่ตนได้ปฏิสัมพันธ์อยู่ว่าเป็นสมมติสังข จึงมีการกำหนดว่าเป็นสิ่งนั้นสิ่งนี้ แต่สิ่งทั้งหลายทั้งมวลนั้นก็มีการประกอบขึ้นด้วย ธาตุทั้ง 4 และขันธ์ทั้ง 5 อันเป็นการเข้าใจด้วยการให้ความยุติธรรมแก่สิ่งที่ตนเข้าใจอย่างแท้จริงจึงจะก่อให้เกิดความไม่ยึดมั่นถือมั่น เพราะผู้ที่ได้ปฏิสัมพันธ์กับสิ่งต่างๆ ในภาคปฏิบัตินั้น ไม่ได้ไปล่วงล้ำสิทธิและธรรมชาติของสิ่งต่างๆ แต่ปล่อยให้มันเป็นไปตามธรรมชาติของมัน โดยความเป็นเหตุเป็นผลของธรรมชาติของสิ่งนั้นไม่ว่าจะอยู่ในมิติเชิงจุลภาคหรือมหัพภาค หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือการมีความเข้าใจแบบพุทธธรรมที่มองไปที่ผลของการปฏิบัติที่เป็นประโยชน์สุขต่อชีวิตของมนุษย์ในโลกนี้ทั้งสุขแบบโลกียะและโลกุตระ ซึ่งมีข้อจำกัดเพียงอย่างเดียวว่า หลักการหรือคำสอนใดก็ตามที่เป็นเพียงการคิดค้นหาเหตุผลในเรื่องความจริงเพื่อสนองความต้องการทางปัญญาโดยมิได้มุ่งหมายและแสดงแนวทางสำหรับการปฏิบัติในชีวิตจริง อันนั้นให้ถือว่าไม่ใช่พระพุทธศาสนา (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2546) ซึ่งความหมายของชื่อดังกล่าวก็บ่งบอกเป็นนัยถึงการรู้จักแห่งธรรมชาติของทุกสิ่งทุกอย่าง อันเป็นมัจฉนธรรมที่ประกอบไปด้วยเนื้อหาที่แสดงหลักความจริงแบบสายกลาง และแสดงข้อปฏิบัติสายกลาง โดยปราศจากอคติ แต่มุ่งเพื่อก่อให้เกิดประโยชน์และความสุขของหมู่ชน เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ทั้งหลายหรือทุกสิ่งทุกอย่าง ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า

ภิกษุทั้งหลาย เราพ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ แม้พวกเธอก็พ้นแล้วจากบ่วงทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงจาริกไปเพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมากเพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ทั้งหลาย อย่าไปทางเดียวกันสองรูป...สัตว์ทั้งหลายที่มีธุลีในดวงตาน้อย มีอยู่ ย่อมเสื่อมเพราะไม่ได้ฟังธรรม จักมีผู้รู้ธรรม ภิกษุทั้งหลาย แม้เราก็จักไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคมเพื่อแสดงธรรม (วิ.ม.(ไทย), 4/32/40).

เนื้อความที่ยกมาอ้างดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ในบริบทของพุทธบริษัทซึ่งมีองค์ประกอบของสมาชิกแห่งสังคมพรหมจรรย์ (คือพระศาสนา) อันได้แก่ องค์พระศาสดา ภิกษุ ภิกษุณีที่เป็นสาวก และสาวิกาที่เป็นผู้มีความเชี่ยวชาญในด้านต่างๆ อีกทั้งยังมีอุบาสกอุบาสิการวมทั้งพรหมจารี พรหมจารีณีและฆราวาสผู้ครองเรือนที่มีความเชี่ยวชาญในการเข้าใจถึงแก่นคำสอนของพระพุทธองค์ (พระไตรปิฎกภาษาไทย (ที.ปา.(ไทย), 11/175/135-136). นั่นก็ย่อมหมายถึงเป้าหมายของเนื้อหาคำสอนและการเผยแผ่คำสอนมุ่งที่จะชี้แนะให้บรรดามวลมนุษย์รู้ทางหลุดพ้นจากความทุกข์และประสบความสำเร็จความสุขที่คงแท้ถาวรซึ่งเป็นสภาพของนิพพาน โดยมีการประมวลเนื้อหาทั้งหมดอยู่ใน “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” ที่แสดงออกให้เข้าใจทั้งในรูปแบบปฏิฐาน (เชิงบวก) ของการมีเหตุแล้วต้องมีผลและ

แบบนิเสธ (เชิงลบ)ของการไม่มีเหตุย่อมไม่มีผล อันเป็นการนำความเข้าใจให้ไปถึงสภาวะธรรมชาติของสิ่งต่างๆ รวมทั้งของมนุษย์โดยปราศจากอุปสรรคใดจะขวางกั้นได้ ตามเหตุผลนี้ก็ย่อมมีคุณสมบัติอันเดียวกันกับเนื้อหาของวิชาการทางโลกที่มีกฎหมายซึ่งเป็นบทบัญญัติเชิงบังคับในลักษณะที่เป็นข้อห้ามหรือข้อปฏิบัติเป็นองค์ประกอบหลักพร้อมกับแสดงผลของการดำเนินชีวิตตามกฎเกณฑ์นั้น ประเด็นที่มีความแตกต่างกันก็จะมีแต่เพียงว่าหลักการทางพระพุทธศาสนาไม่ได้มีการกำหนดบทลงโทษทางกายหรือเป็นการปรับโทษทางทรัพย์ตามอย่างบริบทของนิติศาสตร์ทางโลกก็จะมี แต่ใช้หลักการแห่งการเชื่อมโยงกันและกันระหว่างเหตุกับผลโดยตัดขาดกันไม่ได้ เพราะธรรมชาติแห่งกระแสของความเป็นไปแห่งวิภูสงสารไม่ขึ้นกับวันเวลา (อกาลโก) (ช.จ. (ไทย), 30/163/39). มาเป็นข้อพิจารณา เพื่อให้ผู้ปฏิบัติได้เลือกตัดสินใจที่จะกระทำหรือละเว้นเพื่อที่จะเข้าถึงความยุติธรรมตามธรรมชาติในการปฏิบัติของผู้คนทั้งหลาย เพื่อให้หลุดพ้นจากทุกข์และประสบความสำเร็จอันยั่งยืน โดยเป็นการหยุดยั้งตนเองให้อยู่กับธรรมชาติหรือความเป็นจริงของสิ่งต่างๆ โดยกระบวนการแห่งการไตร่ตรองถึงโลกุตรธรรมของความเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอในสังคมที่มนุษย์กำลังดำเนินชีวิตอยู่โดยทั่วไป และหากพิจารณาในมิติเฉพาะอย่างในกระบวนการของการทำตนให้เป็นผู้มีชีวิตพรหมจรรย์ตามวิถีชีวิตของพระพุทธเจ้าที่อยู่ในสถานภาพของสมณะ (ผู้สงบ) สามารถสังเคราะห์เนื้อหาได้จากพระวินัยที่มีความแตกต่างกันโดยวิธีปฏิบัติตามบริบทแห่งสถานภาพการดำเนินชีวิต ผู้วิจัยจึงได้แบ่งการนำเสนอออกเป็นสองขั้นตอนคือ วิเคราะห์ตามบริบทของแต่ละหลักธรรมที่สามารถนำไปใช้ในการดำเนินชีวิตของทุกคนและวิเคราะห์หลักพระวินัยซึ่งมีกำหนดไว้เฉพาะสำหรับผู้สมณะใจดำเนินตามวิถีชีวิตของพระองค์ แล้วจึงนำเสนอภาพขยายที่ความยุติธรรมได้แฝงอยู่นั้นต่อไป

ในส่วนนี้จะเป็นการนำเสนอถึงหลักของความยุติธรรมที่อยู่ในส่วนที่เป็นหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาที่ประมวลภาพรวมของความยุติธรรมไว้กับหลักธรรมทุกหัวข้อ แต่ในบทความนี้ผู้เขียนได้เลือกเอาเฉพาะหลักธรรมสำคัญเท่านั้นและหลักพระวินัยที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับความยุติธรรมเพื่อชี้ให้เห็นว่าหลักธรรมและหลักวินัยเหล่านั้นเป็นความยุติธรรมอย่างไร

ก. หลักธรรม

การสังเคราะห์หลักธรรมสำคัญในคำสอนของพระพุทธศาสนาซึ่งประกอบด้วย หลักอริยปัตย 3 อคติ 4 อริยสัจ 4 ศีล 5 มัจฉริยะ 5 หลักทศ 6 สาราณียธรรม 6 อริยมรรคมีองค์ 8 และอกุศลกรรมบถ 10 เป็นการประมวลผลแห่งการวิเคราะห์ที่แสดงให้เห็นถึงความยุติธรรมทั้งในสภาพของนามธรรมและรูปธรรมในหลากหลายมิติ ซึ่งซ่อนความหมายแฝงหลักแห่งความยุติธรรมไว้ทั้งในเนื้อหาแห่งหลักธรรมเองและการนำเอาคำสอนของแต่ละหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ผ่านการปฏิบัติในชีวิตทั่วไปเพื่อบรรลุถึงการไม่ยึดมั่นถือมั่น ดังนี้

1) หลักธรรมที่ใช้เป็นเกณฑ์ตัดสินความยุติธรรม

อคติ 4 เป็นหลักเกณฑ์สำหรับใช้ตัดสินเกี่ยวกับความยุติธรรม กล่าวคือหากละเว้นได้ก็ถือว่ามีความยุติธรรม ทรงไว้ซึ่งความยุติธรรม แต่หากปฏิบัติตามหรือมีความลำเอียง ก็ได้ชื่อว่าเสียความยุติธรรม สภาพของอคติคือเป็นการลำเอียงใน 4 ลักษณะ ได้แก่ ความรัก ความเกลียดชัง ความเกรงกลัว และความเขลา ซึ่งความไม่ยุติธรรมที่เกิดขึ้นในสังคมแม้จะมีหลายกรณีแต่ก็สามารถสรุปลงในเหตุให้เกิดความไม่ยุติธรรมคือความลำเอียง 4 ประเภทนี้

2) หลักธรรมที่เป็นปฏิปักษ์กับความยุติธรรม

มัจฉริยะ 5 และอกุศลกรรมบถ 10 เป็นธรรมที่เป็นปฏิปักษ์กับความยุติธรรม หรือเป็นธรรมที่ส่งเสริมให้เกิดความไม่ยุติธรรมนั่นเอง กล่าวคือความตระหนี่จะทำให้คนเห็นแก่ตัว ไม่รู้จักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่คนอื่น เมื่อรู้สึกว่าคุณเสียเปรียบก็จะมี ความขัดแย้งกับคนอื่นได้ง่ายเพื่อรักษาทรัพย์สินสมบัติหรือประโยชน์ของตนไว้นั้น การให้อภัยในบุคคลประเภทนี้จะมัน้อยเมื่อเทียบกับคนที่รู้จักเอื้อเฟื้อแบ่งปันแก่คนอื่น เพราะจะมีความยึดมั่นถือมั่นมาก ยากที่สละหรือปล่อยวางได้ นอกจากนี้มัจฉริยะบางประเภทคือตระหนี่ผิวพรรณและตระหนี่ตระกูลมักจะทำให้คนหลงตัวเองแล้วดูถูกคนอื่น เป็นเหตุให้มีการแบ่งชนชั้นวรรณะอีกด้วย ซึ่งทำให้เกิดความไม่ยุติธรรมในการอยู่ร่วมกันในสังคม ส่วนอกุศลกรรมบถ 10 เป็นการทำความชั่วทางกาย วาจา ใจ ครอบคลุมการกระทำที่เป็นกรรมชั่วอย่างทั้งหลายส่งเสริมให้คนทั้งหลายประพฤติดื้อต่อกัน ซึ่งบางเรื่องนั้นเกี่ยวกับการเสียความยุติธรรม ที่เกี่ยวข้องกับความยุติธรรมนั้นเพราะเป็นเรื่องของการได้เปรียบเสียเปรียบหรือถูกกระทำด้วยความไม่ชอบธรรมนั่นเอง มีผู้ได้รับประโยชน์และเสียประโยชน์ มีความไม่ยุติธรรมเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่ไม่เกี่ยวกับการทำความผิดหรือความชั่ว แต่เกิดจากความเห็นไม่ตรงกัน จึงทำให้กระทำด้วยความเข้าใจไม่ถูกต้อง และนำไปสู่ความขัดแย้งกันและเรียกร้องความเป็นธรรมแก่ตนเอง

3) หลักธรรมที่ส่งเสริมความยุติธรรม

อธิปไตย 3 ศีล 5 ทิศ 6 สาราณียธรรม 6 และอริยมรรคมีองค์ 8 เป็นธรรมที่ส่งเสริมให้เกิดความยุติธรรม กล่าวคือ อัตตอธิปไตยของพระราชชาติทรงธรรมย่อมส่งเสริมให้เกิดความยุติธรรม และนำประโยชน์สุขมาแก่ประชาราษฎร์ แต่หากพระราชชาตินั้นไม่ทรงธรรม ก็ย่อมจะปกครองด้วยความไม่ยุติธรรมและนำความเดือดร้อนมาแก่ประชาชน โลกอธิปไตยย่อมส่งเสริมให้เกิดได้ทั้งความยุติธรรมและความไม่ยุติธรรม ส่วนธรรมาธิปไตยย่อมส่งเสริมให้เกิดความยุติธรรมโดยส่วนเดียว ศีล 5 เป็นธรรมที่ส่งเสริมให้บุคคลเคารพในสิทธิและเสรีภาพของคนอื่น ป้องกันไม่ให้ละเมิดกันด้วยการทำทารุณกรรมแก่กันหรือเบียดเบียนร่างกายและชีวิตผู้อื่น ป้องกันการละเมิดทรัพย์สินอันเป็นที่รักและหวงแหนของคนอื่น ป้องกันการละเมิดสามภรรยาอันเป็นที่รักของคู่ชีวิตเขา ป้องกันการโกหกหลอกลวงให้คนอื่นได้รับความเสียหาย หรือเกิดความเข้าใจผิดเพื่อปิดบังอำพรางความเสื่อมเสียของตน และ

ป้องกันการหลงลืมสติอันจะเป็นเหตุให้เกิดความประมาทในชีวิต อาจกล่าวได้ว่าคนเสียความยุติธรรม เพราะศีล 5 เป็นส่วนมาก

คำสอนเรื่องทศ 6 ของพระพุทธเจ้าเป็นตัวอย่างที่พระองค์ทรงปฏิรูปจากความสำเร็จเรื่องการไหว้ทศทั้ง 6 ของสิ่งคาลกมาณพ ที่ถือปฏิบัติตามคำสอนของบิดาผู้ล่วงลับไปแล้ว ทั้งนี้เพื่อให้เขาได้รับประโยชน์ที่แท้จริงจากการไหว้ทศ ไม่ใช่เพียงแค่ได้แสดงความเคารพและความนอบน้อมตามคำสั่งเท่านั้น แต่คำสอนเรื่องทศ 6 นี้ เป็นหลักแห่งการสร้างสัมพันธ์ของคนในสังคม คือการทำหน้าที่ของตนและบุคคลที่ตนเกี่ยวข้องหรือมีความสัมพันธ์อยู่นั้นให้มีความสมบูรณ์ในทุกมิติของหน้าที่และสถานภาพโดยไม่ขาดตกบกพร่อง ซึ่งในสิ่งคาลกสูตรนี้ พระพุทธเจ้าตรัสเรียกว่า วิธีการไหว้ทศ 6 ในอริยวินัย ดังรายละเอียดต่อไปนี้ 1) ทศเบื้องหน้า คือมารดาบิดา 2) ทศเบื้องขวา คืออาจารย์ 3) ทศเบื้องหลัง คือภรรยา 4) ทศเบื้องซ้าย คือมิตรสหาย 5) ทศเบื้องต่ำ คือทาสกรรมกร และ 6) ทศเบื้องบน คือสมณพราหมณ์ ยิ่งกว่านั้น พุทธทาสภิกขุยังได้ย้ำถึงความสำคัญของทศ 6 อันเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งในสังคมไว้ว่า “สังคมแบ่งไปตามทศได้ 6 ทศ ทศข้อนี้ฟังดูคล้ายกับจะไม่มีมีความสำคัญอะไรมากนัก แต่ขอให้สังเกตศึกษาเถอะ มีความสำคัญมากที่สุด คือ เราจะต้องปฏิบัติให้ถูกต้องแก่สังคมทั้ง 6 ทศ... ใครประพฤติถูกต้องทั้ง 6 ทศแล้วก็เรียกว่าไม่บกพร่องในทางสังคม ไม่มีความบกพร่องในทางสังคมแล้ว ต่างฝ่ายต่างตอบแทนแก่กันอย่างถูกต้อง (พุทธทาสภิกขุ, 2527)

4) หลักธรรมที่เป็นเครื่องมือจัดการเกี่ยวกับความยุติธรรม

อริยสัจ 4 เป็นหลักการที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับความยุติธรรมได้ กล่าวคืออริยสัจ 4 เป็นหลักการเชิงนามธรรมที่สำคัญและครอบคลุมเนื้อหาของคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการไตร่ตรองเพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ในสถานะของการดำเนินชีวิตที่มีการเกี่ยวข้องกับคนหรือสิ่งอื่นๆ ทั้งที่มีการแสดงออกที่เห็นได้ชัด หรือแม้แต่การสร้างความคิดที่มีการไตร่ตรองเกี่ยวกับความเป็นไปของวิญญูสงสาร กล่าวคือความจริงที่พระผู้มีพระภาคเจ้าสอนสามารถนำมาเอามาใช้ให้เป็นประโยชน์แก่ชีวิตได้ ส่วนที่ไม่เป็นประโยชน์แม้จะเป็นความจริงพระองค์ก็ไม่สอน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2557) ซึ่งหากพิจารณาในมิติมหัพภาคหรือสภาพความเป็นไปของส่วนรวมในการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันเป็นสังคมแล้ว ย่อมมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะเข้าใจปรากฏการณ์ต่างๆ ในแต่ละวัน เวลา และสถานการณ์ตามธรรมชาติของมัน อันเป็นการให้ความยุติธรรมแก่ทุกสิ่งทุกอย่างที่แต่ละปัจเจกชนในสังคมนั้นๆ จำเป็นต้องเข้าใจถึงอริยสัจแต่ละประเภทที่ปรากฏในแต่ละสถานการณ์ด้วยสภาวะจิตที่ตื่นอยู่เสมอและเข้าใจถึงสัจธรรมของแต่ละสิ่งแต่ละอย่างแม้แต่ความเป็นจริงของตนเองในการที่จะปรับตัวให้เข้ากับความเป็นจริงของคนอื่นหรือสิ่งอื่นๆ อย่างที่มันเป็นอันเป็นการให้ความยุติธรรมแก่ทุกสิ่งทุกอย่าง ซึ่งท้ายที่สุดแล้วจะไม่มีการยึดมั่นถือมั่น แต่ยอมรับทุกอย่างว่าเป็น “อิทัปปัจจยตา” (พุทธทาสภิกขุ, 2549) ดังนั้น หลักคำสอนในเรื่องนี้จึงเป็นการแสดงออกซึ่งความยุติธรรมที่ผู้นำหลักคำสอนไปใช้ในการดำเนินชีวิตโดย

แสดงออกในการปล่อยวางให้ทุกสิ่งเป็นไปตามธรรมชาติของแต่ละสิ่งแต่ละอย่างด้วยอภิปญญาอย่างแท้จริง

เมื่อเหตุการณ์ทั้งหลายมีสถานะเป็นเช่นนี้ การพิจารณาแบบไตร่ตรองหลักคำสอนในเรื่องนี้ จึงเป็นการแสดงถึงความยุติธรรมที่ผู้ไตร่ตรองได้คงไว้ใน การพิจารณาถึงเนื้อหาของอริยสัจ 4 ซึ่งหากจะเข้าใจได้ง่ายขึ้นจำเป็นต้องทำการแยกพิจารณาให้เป็นคู่ๆ คือ

คู่ที่ 1 คือทุกข์เป็นผลและสมุทัยเป็นเหตุ ต้องพิจารณาคู่กับสมุทัยซึ่งมีสถานภาพเป็นสาเหตุ โดยสาเหตุแต่ละอย่างจะต้องสร้างผลอันเหมาะสมกับสาเหตุเสมอหากพิจารณาตามธรรมชาติ และหลักการแห่งการเชื่อมต่อกันเช่นนี้ย่อมเป็นการอธิบายถึงความยุติธรรมโดยตรงระหว่างสาเหตุกับผล เพราะสมุทัยแปลว่า เหตุเกิดแห่งทุกข์ หรือสาเหตุให้ทุกข์เกิดขึ้น ได้แก่ความอยากที่จะยึดถือเอาอารมณ์หรือความต้องการของตนเป็นที่ตั้ง โดยอาการที่มนุษย์เราจะพึงเสพเสวย ที่จะได้จะเป็น หรือจะไม่เป็นเช่นนั้นอย่างนี้ อันเป็นการก้าวล้ำธรรมชาติของสิ่งที่ตนอยากได้ หรือมีอาการที่ตนอยากเสพเสวย โดยที่สิ่งที่ตนอยากได้ก็มีขอบเขตของการเป็นอิสระของตนเอง ยกเว้นว่าสิ่งที่ตนอยากได้นั้น ยินยอมที่จะให้ขอบเขตแห่งธรรมชาติของตนเองถูกล่วงล้ำ ดังตัวอย่างเช่น การแต่งงานระหว่างหญิงและชาย ซึ่งมีความรักกันเป็นที่ตั้ง จึงเป็นการยินยอมด้วยความยินดีและสมัครใจในการที่จะให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งล่วงล้ำสภาพธรรมชาติของอีกฝ่ายหนึ่งจึงไม่ได้ก่อให้เกิดการขัดขืน แต่ส่งเสริมให้มีการร่วมมือซึ่งกันและกัน อันเป็นการแสดงออกซึ่งความยุติธรรมต่อกันและกันของการรวมธรรมชาติของแต่ละฝ่ายให้เป็นธรรมชาติของคู่สมรสซึ่งเป็นสถานะแห่งธรรมชาติอีกอย่างหนึ่งที่ส่งผลให้เกิดความสุข และย่อมมีความแตกต่างจากสถานะของชายหนุ่มและหญิงสาวที่แต่ละคนยังเป็นโสดอยู่ และชายหนุ่มเป็นคนที่มีความรักต่อหญิงสาวเพียงฝ่ายเดียว ดังนั้น ชายหนุ่มจึงสร้างความพยายามที่ล่วงล้ำสถานะของหญิงสาวผู้ที่ตั้งใจซึ่งธรรมชาติในสถานะของการไม่ได้มีใจรักต่อชายหนุ่ม ผลที่ตามมาคือ ชายหนุ่มย่อมมีความทุกข์เพราะไม่ได้รับการตอบสนองตามสิ่งที่ตนต้องการ อันเป็นผลจากสาเหตุในสถานะสมุทัยของชายหนุ่มคือ การไม่ได้ให้ความยุติธรรมต่อสภาวะธรรมชาติของหญิงสาว

ส่วนคู่ที่ 2 คือนิโรธเป็นผลและมรรคเป็นเหตุ หรือที่เรียกอีกอย่างหนึ่งคือทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา ซึ่งแปลว่าความดับซึ่งทุกข์ ได้แก่ผลที่เกิดขึ้นในสถานะที่ปัญญามีความเข้าใจอันแจ่มแจ้งจนเข้าถึงซึ่งธรรมชาติของสิ่งใดสิ่งหนึ่งจนทำให้การดำเนินชีวิตไม่ว่า ด้านกาย วาจา หรือจิตใจ ล้วนอยู่ในรูปแบบแห่งความชอบ ทำให้มีการกำจัดอวิชชาหรือสำรอกต้นหาออกจนหมดสิ้นแล้ว จึงไม่ถูกตัณหาย้อมใจหรือฉุดลากไป อีกทั้งไม่ถูกบีบคั้นด้วยความรู้สึกกระวนกระวาย ความเบื่อหน่าย หรือความคับข้องติดขัดแต่อย่างใด กลับมีการหลุดพ้นเป็นอิสระ ประสบความสุขที่บริสุทธิ์ สงบปลอดโปร่งโล่งเบา ผ่องใส เบิกบาน ซึ่งสามารถเรียกสั้นๆ ได้ว่า นิพพาน โดยมีสาเหตุจากทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา เรียกสั้นๆว่า มรรค ซึ่งแปลว่า ปฏิปทาที่นำไปสู่ความดับทุกข์ หรือข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ได้แก่สภาวะธรรมแห่งอริยอัฏฐังคิกมรรค หรือทางประเสริฐมีองค์ประกอบ 8 ประการ ดังได้นำเสนอไว้แล้ว

ในบทที่ 2 ซึ่งสามารถเรียกได้อีกอย่างว่า มัชฌิมาปฏิปทา เพราะเป็นทางสายกลาง หรือการดำเนินชีวิตที่ไม่ได้เอนเอียงไปสิ่งใดสิ่งหนึ่ง แต่ดำเนินไปในรูปแบบที่พอดีตามธรรมชาติของแต่ละสิ่งแต่ละอย่างตามวาระและโอกาสที่มันจะต้องเป็นจึงมีศักยภาพที่จะทำให้ผู้ดำรงชีวิตภายใต้หลักการแห่งอริยอัฏฐังคิคมรรคยอมทำให้ความเป็นไปแห่งชีวิตเข้าถึงซึ่งนิโรธ จึงเป็นการกระทำหรือกรรมที่ไม่มีการติดข้องหรือการเอียงไปหาสภาพที่สุดโต่งสองอย่าง คือ กามสุขัลลิกานุโยค (ความหมกมุ่นในกามสุข) อันเป็นหลักการของกลุ่มและอัตตภิณฑลิกานุโยค (การประกอบความลำบากแก่ตน คือปีบคั้นทรมาณตนเองให้เดือดร้อน) (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), 2546) แต่ดำเนินไปในสภาพที่เป็นกลางอันเป็นสภาวะของความยุติธรรมอย่างหนึ่ง

เมื่อว่าโดยสรุปแล้ว หลักอริยสัจ 4 ดังกล่าวจึงมีความหมายตรงกับความยุติธรรมจากการที่อริยสัจแสดงออกถึงความเป็นเหตุเป็นผลได้อย่างลงตัวและเที่ยงธรรมที่สุด เพราะควบคุมหลักธรรมชาติทั้งหมดที่แสดงถึงความเป็นจริงที่ลงตัวที่สุดสำหรับชีวิตมนุษย์ เพราะชีวิตมนุษย์ถูกจัดสรรอย่างเที่ยงธรรมมาแล้วจากกฎของธรรมชาติที่มาจากหลักอริยสัจ 4 นี้เอง

ข. หลักพระวินัย

ในพระวินัยปิฎก กฎระเบียบที่ใช้ปฏิบัติเรียกว่า พระวินัย เนื่องจากว่าพระวินัยอาจจะแตกต่างจากกฎระเบียบของสังคมทั่วไปที่อาจจะมีการบัญญัติก่อนล่วงหน้าได้ ถ้าหากสังคมคิดว่าน่าจะเป็นข้อบัญญัติหรือกฎหมายเพื่อใช้ในการควบคุมสังคม แต่เนื้อหาในพระวินัยปิฎกที่มีบันทึกไว้นั้น พระพุทธองค์มิได้ทรงบัญญัติไว้ล่วงหน้าเป็นกฎหมายสำเร็จรูปตั้งแต่แรกเริ่ม ดังเช่นกฎหมายทางบ้านเมืองที่เป็นตัวบทของความยุติธรรม แต่เมื่อมีความเสียหายเกิดขึ้นในหมู่พระสงฆ์ที่ทำลายสภาพความเป็นสงฆ์ให้หมดไปจากสมาชิกที่ปวารณาตัวเองว่าจะเป็นพรหมจรรย์ พระองค์จึงทรงบัญญัติสิกขาบทเพื่อมิให้ประพฤตินั้นอีก เป็นการแสดงออกซึ่งความยุติธรรมต่อหมู่สงฆ์ที่ใช้ชีวิตร่วมกัน

พระวินัยปิฎกนั้นเป็นที่ทราบกันดีว่า เป็นคัมภีร์สำคัญที่ประมวลเอาพุทธบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับเรื่องศีล และสิกขาบท ขนบธรรมเนียมประเพณี วิถีชีวิตและวิธีดำเนินกิจการต่างๆ ของภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ พระวินัยที่เป็นพุทธบัญญัตินี้ได้แบ่งแยกออกเป็น 2 ส่วนด้วยกันคือ อาทิพรหมจรรย์กาสิกขาและอภิสมัจจาริกาสิกขา โดยอาทิพรหมจรรย์กาสิกขา หมายถึงหลักการศึกษาบรมในฝ่ายบพบัญญัติหรือข้อปฏิบัติอันเป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้เป็นพุทธอาณัติเพื่อป้องกันความประพฤตินั้นเสียหายและวางโทษแก่ภิกษุผู้ล่วงละเมิดโดยปรับอาบัติหนักบ้าง เบาบ้าง พระสงฆ์ต้องสวดทุกกึ่งเดือน เรียกว่า พระปาติโมกข์ ส่วนอภิสมัจจาริกาสิกขา หมายถึงหลักการศึกษาบรมในฝ่ายขนบธรรมเนียมเกี่ยวกับมารยาทและความเป็นอยู่ที่ดีงามสำหรับชักนำความประพฤติความเป็นอยู่ของพระสงฆ์ให้ดีงาม มีคุณค่า นำเลื่อมใสศรัทธายิ่งขึ้นไป (วิ.มท. (ไทย), 1/21/13-14).

นอกเหนือจากกฎเกณฑ์ที่เรียกว่า สิกขาบทหรือบทบัญญัติที่ได้ถูกวางไว้ในพระวินัยปิฎกแล้ว การละเมิดสิกขาบทหรือบทบัญญัติทางพระวินัยจึงเป็นเรื่องที่จะต้องนำมาพิจารณาเพื่อให้เกิด

ความเที่ยงธรรมหรือยุติธรรมในหมู่สงฆ์ การวินิจฉัยความผิดแต่ละชนิดที่ภิกษุผู้ต้องอาบัติทำแล้วได้รับ การวินิจฉัยจากหมู่สงฆ์ว่าเป็นอาบัติจริงจึงมีการลงนิคหกรรมตามลักษณะของอาบัตินั้น ลักษณะ ความผิดของภิกษุที่เป็นเหตุให้ถูกสงฆ์ลงนิคหกรรม ได้แก่ ก่อความบาดหมาง ทะเลาะวิวาท ก่อเรื่อง อื้อฉาว ก่ออธิกรณ์ในสงฆ์ โง่เขลา ไม่ฉลาด สั่งสมอาบัติไว้มาก ไม่มีมารยาท ประทุษร้ายตระกูล มี มารยาทเลวทราม ด่าบริภาษคฤหัสถ์ และติเตียนพระรัตนตรัยให้คฤหัสถ์ฟัง ต้องอาบัติแล้วก็ยังไม่เห็น ว่าเป็นอาบัติ ทั้งไม่ปรารถนาจะแสดงอาบัตินั้นด้วย แม้มีความเห็นชั่วก็ไม่ปรารถนาจะสละความเห็น นั้น กระทำความผิดแล้วพุดกลบเกลื่อน ประพฤติเสื่อมเสียแก่หมู่คณะ คฤหัสถ์ปรารถนาร้ายต่อพระ รัตนตรัย และเป็นคนว่ายากสอนยาก

นิคหกรรมดังกล่าวมานี้จำแนกประเภทได้ตามลำดับความหนักเบาของการลงโทษ ชั้นเบา ที่สุดคือการชู้ ซึ่งเทียบได้กับการตักเตือน ชั้นหนักสุดคือการขับไล่จากหมู่คณะ ซึ่งเทียบได้กับการ เนรเทศ และบรรดานิคหกรรมทั้ง 9 ประเภท นิคหกรรม 3 อย่างหลังสุดคือ การประกาศข้อเท็จจริง ให้พุทธบริษัทได้ทราบโดยทั่วกัน (ปกาสณียกรรม) การคว่ำบาตร (ปัตตนิกุชชนกรรม) และการลงห้าม คบหา (พรหมทัมมกรรม) นับว่าเป็นมาตรการทางสังคม มีผลทางจิตวิทยาการอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคม ไม่มุ่งการทำให้เสียผลประโยชน์ แต่มุ่งทำให้สำนึกความผิดตน เพื่อที่จะกลับความประพฤติใหม่ นี่คือ ความแตกต่างกับการมุ่งลงโทษเพื่อแก้แค้นทดแทนกับการลงโทษผู้ทำผิดกฎหมายอาญา แต่มีความ สอดคล้องกับการลงโทษในลักษณะการบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคมเพื่อเป็นการชดเชยความผิดของตน

นิคหกรรมทั้งหมดมีกระบวนการในการลงโทษที่เหมือนกันดังนี้คือ 1) มีกรโงทภักษุผู้ ประพฤติผิดในท่ามกลางสงฆ์ 2) ภิกษุผู้ประพฤติผิดนั้นให้การต่อสงฆ์ 3) ปรับอาบัติแก่ภิกษุผู้ประพฤติ ผิดนั้นและ 4) ภิกษุผู้ฉลาดที่ได้รับการแต่งตั้งจากสงฆ์สวดประกาศให้สงฆ์ทราบความเสียหายของภิกษุ ผู้ประพฤติผิด (จำเลย) ตามลักษณะที่กำหนดไว้สำหรับการลงนิคหกรรมนั้น ๆ และขอให้สงฆ์พร้อม กันลงนิคหกรรม แก่ภิกษุนั้น ต่อจากนั้นก็ประกาศว่าสงฆ์ได้พร้อมกันลงนิคหกรรมแก่ภิกษุนั้น ประกาศอย่างนี้ 3 ครั้ง (ญัตติทุติยกรรมวาจาประกาศหนเดียว) และขอมติทุกครั้ง หากไม่มีภิกษุใด คัดค้าน ก็เป็นอันว่าสงฆ์ได้ลงนิคหกรรมแล้ว เฉพาะอุกเขปนียกรรมมีลำดับขั้นตอนและวิธีการมากกว่า นิคหกรรมอื่น ๆ คือขั้นตอนที่ 3 ให้ประกาศบอกภิกษุทั้งหลายในอารามต่าง ๆ ว่า ภิกษุนั้นถูกสงฆ์ลง อุกเขปนียกรรมเพราะไม่เห็นว่าเป็นอาบัติ ไม่ทำคืนอาบัติ และไม่สละความเห็นผิด เธอถูกห้ามคบหา กับสงฆ์แล้ว ที่ต้องบอกแก่สงฆ์ในอารามต่าง ๆ ก็เพื่อไม่ให้สงฆ์คบหากับภิกษุนั้น ห้ามทำสังฆกรรม ตลอดจนทำกิจต่าง ๆ กับเธอ จนกว่าเธอจะยอมรับความผิดและสงฆ์ระงับนิคหกรรมให้

ระเบียบปฏิบัติของภิกษุผู้ถูกสงฆ์ลงนิคหกรรมมี 2 ลักษณะ คือ 1) การตัดสิทธิทางพระ วินัยบางประการ และ 2) ห้ามต้องอาบัติที่เกี่ยวข้องกับการถูกสงฆ์ลงนิคหกรรมอีก ลักษณะกรรมที่ไม่ชอบ ธรรม เช่น ลงลับหลัง ลงโดยไม่สอบถามจำเลย, การรู้อาบัติ อนาคต อาบัติเบา อาบัติหนัก เป็นพหูสูต จำปาติโมกข์และวินิจฉัยได้แม่นยำ จัดว่าเป็นคุณสมบัติในส่วนของคุณรู้ของพระวินัยธร ทำให้

สามารถวินิจฉัยนคทกรรมได้ถูกต้องแม่นยำ ไม่มีผิดพลาด ความมีศีล สรรวมในปาติโมกข์ เพียบพร้อมด้วยอาจารย์และโคจร มีปกติเห็นภัยในโทษแม้เล็กน้อย สมทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย จัดว่าเป็นคุณสมบัติในส่วนของความประพฤติ

ผู้ที่ถูกสงฆ์ลงตชชนนयरกรรม นิสयरกรรม ปพพชชนนयरกรรม อุกเขปนयरกรรม และตัสสปายयरกรรม เมื่อสำนึกตัวและกลับความประพฤติได้แล้ว ประสงค์จะระงับกรรมนั้น ต้องทำตามระเบียบขั้นตอนและวิธีการดังนี้คือ 1) ภคษุผู้ประพฤติเสียหายนั้นเข้าไปหาสงฆ์ ห่มจีวรเฉยียงบ่า กราบทำพระเถระผู้แก่พรรษากว่าทั้งหลาย นั่งกระหย่ง ประณมมือขอให้สงฆ์ระงับกรรม 3 ครั้ง และ 2) ภคษุผู้ฉลาดสามารถที่ได้รับการแต่งตั้งจากสงฆ์ฟังประกาศด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจาขอมติสงฆ์ระงับนคทกรรมแก่ผู้ทำผิด หากไม่มีใครคัดค้านก็ถือว่ากรรมนั้นเป็นอันระงับด้วยดี ส่วนปฏิสธรณयरกรรม เนื่องจากมีคู่กรณีคือคฤหัสถ์ ดังนั้นพระพุทเจ้าจึงทรงอนุญาตให้ภคษุผู้ทำผิดและพระอนุทูตไปขอคฤหัสถ์ยกโทษให้ก่อน เมื่อได้รับการยกโทษแล้วจึงมาขอให้สงฆ์ระงับกรรมให้

อีกประการหนึ่ง เกี่ยวกับการลงนคทกรรมที่ถือว่าไม่มีความชอบธรรม มีดังนี้คือ การลงนคทกรรมโดยไม่สอบถามภคษุผู้เป็นจำเลย หากการกระทำแบบนี้เกิดเป็นเหตุการณ์จริง ย่อมถือได้ว่าการกระทำเช่นนั้นไม่มีความชอบธรรม เพราะเป็นการลงโดยการรับเฉพาะข้อกล่าวหาหรือคำโจททของโจทก์เท่านั้น ดังนั้นภคษุผู้ถูกกล่าวหาว่าจำเลยย่อมไม่ได้รับความเป็นธรรม การไม่ลงนคทกรรมตามคำปฏิญญาของจำเลย แต่ลงโดยที่จำเลยไม่ได้ปฏิญญาหรือยอมรับสารภาพ ก็ถือว่าการกระทำนั้น ไม่ให้ความชอบธรรมต่อภคษุผู้ถูกกล่าวหาว่าเป็นจำเลยเช่นกัน ซึ่งจะทำให้ภคษุจำเลยไม่ยอมรับการลงโทษ การลงนคทกรรมโดยที่จำเลยไม่ต้องอาบัติถือว่าไม่มีความชอบธรรม เพราะโดยปกติแล้วภคษุผู้ทำผิดคือผู้ต้องอาบัติ ดังนั้นหมู่พระสงฆ์จึงปรับอาบัตก่อนลงนคทกรรม หากลงโดยที่ภคษุที่เป็นจำเลยไม่ต้องอาบัติ ก็ถือว่าเป็นการกลั่นแกล้งหรือใส่ความหรือกล่าวหาผู้บริสุทธิ์ การลงนคทกรรมเกี่ยวกับอาบัติที่ไม่อาจพ้นได้ด้วยการแสดง (เทสนาคามินี) ถือว่าไม่มีความชอบธรรม เพราะจุดมุ่งหมายของการลงนคทกรรมก็เพื่อให้ผู้ทำผิดได้สำนึกความผิดของตนและกลับความประพฤติใหม่ ดังนั้น จึงปรากฏว่าหมู่พระสงฆ์ระงับนคทกรรมให้แก่ภคษุผู้ที่สำนึกผิดและกลับความประพฤติได้ โดยที่ภคษุนั้นสามารถที่จะกลับมาประพฤติพรหมจรรย์ในพระพุทศาสนาได้ต่อไป แต่หากเป็นการต้องอันตมัตถุคือปาราชิก และอาบัติชั่วหยาบคือสังฆาทิเสส หมู่พระสงฆ์ก็ไม่อาจปรับอาบัติประเภทเทสนาคามินีได้ เพราะอยู่นอกกฎเกณฑ์ ปัจจุบันปรากฏว่าหมู่พระสงฆ์มีการลงนคทกรรมแก่ภคษุผู้ต้องอาบัติปาราชิก และเรื่องที่ถูกกล่าวหาจนนำไปสู่การเรียกโจทก์และจำเลยมาไต่สวนเพื่อลงนคทกรรมโดยมากก็เป็นเรื่องเกี่ยวกับการต้องอาบัติปาราชิก แม้กฏนคทกรรมจะไม่สามารถบังคับให้ภคษุผู้ทำผิดละจากการอยู่ในสถานะภคษุผู้ถือพรหมจรรย์อีกต่อไปได้ในกรณีการต้องปาราชิก เพราะผู้ที่จะถูกลงนคทกรรมโดยการให้พ้นจากเพศบรรพชิตคือผู้ที่ต้องอาบัติเป็นนิจ และไม่มีที่อยู่เป็นหลักแหล่ง แต่การลงนคทกรรมก็เป็น การตัดสินว่าผู้นั้นต้องปาราชิก ซึ่งต้องลาสิกขาไปไปตามข้อบัญญัติทางพระวินัย ข้อดีของการลง

นิคหกรรมคือหากภิกษุผู้ทำผิดไม่ยอมรับและไม่ยอมปฏิบัติตามคำตัดสิน หมู่พระสงฆ์ก็สามารถที่จะขอ อารักขาจากบ้านเมืองคือให้เจ้าหน้าที่บ้านเมืองจับภิกษุนั้นสึกได้

การลงนิกหกรรมโดยที่จำเลยได้แสดงอาบัตินั้นแล้ว (ก่อนเข้าสู่กระบวนการลงนิกหกรรม) ถือว่าไม่มีความชอบธรรมเพราะภิกษุนั้นได้สำนึกความผิดแล้ว ดังนั้นจึงไม่มีความจำเป็นที่จะต้อง ลงโทษผู้ที่พ้นผิดแล้ว การไม่โจทก์ก่อนแล้วลงนิกหกรรม ถือว่าเป็นการลงโทษโดยที่จำเลยรวมทั้งคนอื่น ไม่ได้รู้ว่าภิกษุนั้นทำความผิดอะไร ทำให้เกิดข้อกังขาในการลงนิกหกรรมนั้น การไม่ให้จำเลยหรือผู้ถูก กล่าวหาให้การก่อนแล้ว จึงมีการลงนิกหกรรมก็เช่นเดียวกัน ทำให้ไม่ทราบจำเลยยอมรับความผิด นั้นหรือไม่อย่างไร เป็นการฟังความข้างเดียวจากโจทก์เท่านั้น การไม่ปรับอาบัติก่อนแล้วลงนิกหกรรม เป็นเหมือนการลงโทษคนที่ไม่ได้ทำความผิด เพราะถ้ามีความผิดจริงสงฆ์ต้องปรับอาบัติก่อน ส่วนการ แบ่งพวกกันลงนิกหกรรมเป็นลักษณะของการแตกสามัคคีกันแห่งหมู่คณะ

ความยุติธรรมที่พึงประสงค์ตามหลักพระพุทธศาสนา

ความยุติธรรมตามหลักพระพุทธศาสนา โดยกำหนดองค์ประกอบของรูปแบบไว้ 3 ประการที่เกิดจาก ด้านแนวคิด ด้านวิธีการ และด้านกระบวนการ ดังนี้

1. ด้านแนวคิด

แนวคิดในที่นี้ ได้แก่ หลักธรรมและหลักพระวินัย เฉพาะหลักธรรมนั้นจะได้อธิบายหลัก ความยุติธรรมตามกรอบหลักธรรมที่ได้แสดงไว้แล้วในเบื้องต้น ดังนี้

พระพุทธศาสนามุ่งสอนให้คนทั้งหลายได้ปฏิบัติตามหลักธรรมเพื่อสාරวมกาย วาจา ใจ จากกิเลสเครื่องเศร้าหมองจิต หรือเพื่อพัฒนากาย วาจา ใจให้หมดจดจากกิเลสตนเอง เพราะ พระพุทธศาสนาเชื่อว่าเมื่อปัจเจกบุคคลดีแล้ว สังคมก็จะดีตามด้วย ในส่วนหลักธรรมเพื่อสังคมปรากฏ ในสังคาลกสูตรเป็นต้น ดังนั้นคำสอนพระพุทธศาสนาโดยมากจึงมุ่งพัฒนาที่ตัวบุคคลหรือเป็นการ พัฒนาคคนในแนวตั้ง คำสอนเกี่ยวกับความยุติธรรม เช่น สิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาค พระพุทธศาสนา ไม่ได้กล่าวไว้โดยตรงเหมือนกับหลักธรรมอย่างอื่น เช่น ชั้นธ 5 อริยสัจ 4 แต่คนที่เลือกศึกษา พระพุทธศาสนาก็ได้พยายามอธิบายหลักคำสอนในมิติต่างๆ ที่ตนสนใจนั้น ซึ่งก็สามารถทำได้ เหมือนกันเพราะมีกรณีตัวอย่างที่สามารถอธิบายได้ เช่น คำสอนเกี่ยวกับระบบวรรณะ เป็นต้น สาเหตุ ที่พระพุทธศาสนาไม่ได้เน้นสอนเรื่องความยุติธรรม เพราะไม่ใช่สถาบันที่มีหน้าที่ปกป้องสิทธิหรือสร้าง ความเสมอภาคแก่คนทั้งหลายทำนองเดียวกันกับสถาบันการเมืองการปกครอง

คนที่มีปัญหาเกี่ยวกับความยุติธรรมจะเป็นคนที่รู้สึกว่าเขาเสียเปรียบคนอื่น ถูกเอารัด เอาเปรียบ ไม่มีความเท่าเทียมหรือเสมอภาคกับคนอื่น ดังนั้นจึงต้องเรียกร้องความเป็นธรรม หัวใจ ของความยุติธรรมคือจัดการแก้ไขปัญหาข้อพิพาทหรือความขัดแย้งนั้นด้วยความเที่ยงตรง เป็นกลาง ปราศจากอคติใดๆ ทั้งสิ้น เมื่อจะอธิบายปัญหาความยุติธรรมตามแนวพระพุทธศาสนา ก็สามารถ กล่าวได้ว่าคนที่มีความเห็นผิดจะเป็นสาเหตุให้มีพฤติกรรมชั่วตามมา การมีพฤติกรรมชั่วหรือการ

เบียดเบียนคนอื่นให้ได้รับความเดือดร้อนนี้เองที่เรียกว่าการละเมิดศีลซึ่งเป็นบรรทัดฐานในการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ ความขัดแย้งของมนุษย์โดยมาก เช่น การอ้างสิทธิ์ครอบครองทรัพย์สิน เป็นต้น เกิดจากการละเมิดศีลนี้เอง เพราะไม่รู้จักพอใจในสิ่งที่ตนมีอยู่ แต่ต้องการได้มากยิ่งขึ้นไปจนในที่สุดก็ไม่ได้ยึดถือความถูกต้องชอบธรรม คือไม่คำนึงถึงวิธีการ มุ่งแต่เป้าหมายคือการให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ตนต้องการเท่านั้น ดังนั้นจึงเกิดปัญหาการอ้างสิทธิและความชอบธรรมในการครอบครองทรัพย์สิน รวมทั้งความเท่าเทียมกันที่จะพึงได้รับด้วย ในทางตรงกันข้ามคนที่เข้าใจชีวิตตามคำสอนพระพุทธศาสนาและสามารถปฏิบัติตามได้จะเป็นคนที่เห็นคุณค่าของการรักษาศีลและการพัฒนาจิตใจและปัญญา หนึ่งความปรารถนาดีต่อคนอื่น การรู้จักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่คนอื่น การมีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ของตน และเคารพในสิทธิคนอื่น เหล่านี้จะส่งเสริมการรักษาศีลให้มั่นคง

2. ด้านวิธีการ

วิธีการในที่นี้หมายถึงเอาอภิรณสมถะ 7 ซึ่งหมายถึงเครื่องมือในการระงับความพิพาทขัดแย้งของสงฆ์เพื่อทำให้เกิดความยุติธรรมในกรณีที่มีข้อพิพาทที่มีความเกี่ยวข้องกับอภิรณ คำว่า “อภิรณ” หมายถึง ปัญหา หรือข้อพิพาท มี 4 ประการ คือ วิวาทาภิรณ อนุวาทาภิรณ อาปัตตาภิรณ และ กิจจาภิรณ” เมื่อเกิดอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้น สงฆ์จะต้องดำเนินการระงับข้อพิพาททั้ง 4 ประการนั้นด้วยหลักอภิรณสมถะ 7 ประการ ซึ่งประกอบด้วยสัมมุขาวินัย สติวินัย อมุพหวินัย ปฏิญญาตรณะ เยภุยยสิกา ตัสสปาปิยสิกา และติณวัตถารกะ ภาพรวมเกี่ยวกับการระงับอภิรณด้วยอภิรณสมถะทั้ง 7 ประการ สรุปได้ดังนี้ คือการออกแบบมีเป้าหมายเพื่อป้องกันอภิรณที่จะเกิดขึ้น กำลังเกิดขึ้น และเกิดขึ้นแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การออกแบบรูปแบบของการระงับแต่ละชุดวิธีนั้น มุ่งตรงไปที่เป้าหมายใหญ่นั้นก็คือ “ความสันติแห่งสงคมสงฆ์” คำว่า “สันติ” ในบริบทนี้ไม่ได้หมายถึง “ภาวะที่ไร้ความขัดแย้ง” ดังจะเห็นได้จากที่มาของการนำเสนอสาเหตุของ “วิวาทาภิรณ” ที่เป็นไปได้ทั้ง “แ่งบวก” และ “แ่งลบ” แต่ปัญหาคือ ทำอย่างไร ความขัดแย้งเหล่านั้นจะไม่นำไปสู่ความรุนแรงจนทำให้สงฆ์ “ไกลหล” “ไร้ระเบียบ” อันจะก่อให้เกิดความเป็นเอกภาพ ซึ่งเอกภาพที่พระองค์ทรงเน้นในบริบทนี้คือ “สังฆสามัคคี” การมุ่งเน้นให้สังคมสงฆ์เป็นสังคมแห่ง “สังฆสามัคคี” ประหนึ่งน้ำกับน้ำมัน เหตุผลสำคัญเพื่อสร้าง “สันติภายนอก” แล้วใช้สันติภายนอกเป็นตัวรองรับหรือเครื่องมือสำคัญในการทำให้ “สันติภายใน” บังเกิดขึ้นตามแนวของ “ศีล สมาธิ และปัญญา” แล้วอะไรเล่าเป็นปัจจัยสำคัญ หรือเป็นเครื่องมือส่วนหนึ่งในการที่จะทำให้ “สันติภายนอก” ปรากฏมีเพื่อระงับ หรือยับยั้งสถานการณ์ที่ “ไม่สันติ” ในหมู่สงฆ์ ประเด็นนี้พระองค์ทรงเลือกใช้ “อภิรณสมถะ 7 ประการ” การเลือกใช้ชุดของวิธีดังกล่าวนี้ เป็นการออกแบบขึ้นมาโดยวางอยู่บนพื้นฐานของสถานการณ์จริง ที่เกิดขึ้นแล้ว และพระภิกษุไม่สามารถค้นพบทางออกของการจัดการกับปัญหาดังกล่าว ทำให้พระองค์ต้องออกแบบ และนำเสนอแก่พระภิกษุ โดยหัวใจสำคัญของแต่ละชุดวิธีที่พระองค์มุ่งเน้นคือ “สังฆสภา” จะเห็นได้ว่า “สังฆสภา” เป็นจุดสุดท้าย หรือจุดสูงสุดที่รองรับปัญหา

หรือแก้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น แต่พระภิกษุบางรูป หรือบางคนไม่สามารถดำเนินการแก้ไขได้ ซึ่งการแสดงออกดังกล่าวของพระองค์นับได้ว่าเป็นการ “ให้เกียรติ” และ “เคารพ” ใน “สังฆสภา” เนื่องจากพระองค์สามารถ “ชี้ผิดหรือถูกได้” ในบางสถานการณ์ แต่ทรงเลือกใช้ “สังฆสภา” เป็น “เวทีในการไต่สวนสาธารณะ” เพื่อชี้ให้ทุกฝ่ายได้เห็น “โปร่งใส” “ยอมรับได้” “เป็นธรรม” “บริสุทธิ์” “ยุติธรรม” และ “เที่ยงธรรม”

กล่าวโดยสรุปเกี่ยวกับการปฏิบัติการเกี่ยวกับการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธีทั้งในแง่ของ “ธรรม” และ “วินัย” สามารถตอบคำถามตามที่ปรากฏในวัตถุประสงค์การวิจัยในข้อที่ 1 ได้ว่า พุทธสันติวิธีนั้นประกอบด้วยรูปแบบในการจัดการความขัดแย้งในเชิงปฏิบัติการทั้งสิ้น 7 ชุดของวิธีใหญ่ๆ ด้วยกัน กล่าวคือ 1) การเจรจาไกล่เกลี่ยกันเองของคู่กรณีตามแนวทางสัมมาวินัย 2) การเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางตามแนวทางที่ปรากฏในพระสูตร 3) การแสวงหา “คนกลาง” เข้ามาตัดสินคดีตามแนวทางสัมมาวินัย 4) การตั้งคณะกรรมการชุดพิเศษขึ้นมาตัดสินตามแนวอุพพาทิกา 5) การนำคดีขึ้นสู่ศาลสงฆ์ หรือ “สังฆสภา” เพื่อพิจารณาตัดสินตามแนวทางของสัมมาวินัยกับตัสสปายสิกา 6) การใช้เสียงข้างมากในการโหวตเพื่อลงมติตามแนวของสัมมาวินัยกับเยภยสิกา และ 7) การประนีประนอมข้อพิพาทโดยความเห็นชอบของสังฆสภาตามแนวของสัมมาวินัย กับติณวัตถารกะ

เมื่อกล่าวถึงวิธีการที่จะนำไปใช้เป็นเครื่องมือเพื่อทำให้ชุดวิธีของพุทธสันติวิธีได้รับผลสำเร็จในการจัดการความขัดแย้งนั้น วิธีการดังกล่าวประกอบไปด้วยลักษณะที่สำคัญดังนี้ 1) การเผชิญหน้า 2) การประนีประนอมยอมความ 3) การโน้มน้าว 4) การหลีกเลี่ยง 5) การสร้างกระบวนการมีส่วนร่วม และ 6) การประชุมเพื่อปรึกษาหารือ หลักการเหล่านี้เป็นเครื่องมือสำคัญให้ชุดวิธีสามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ และประสิทธิผลมากยิ่งขึ้น (พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, 2547)

3. ด้านกระบวนการ

สาระสำคัญของกระบวนการลงโทษผู้ทำผิดทางพระวินัยที่เรียกว่า “นิกกรรม” คือการโหวตเสียงเพื่อตัดสินลงโทษ ซึ่งสอดคล้องกับหลักการของประชาธิปไตย ไม่ใช่การตัดสินใจของคนใดคนหนึ่งเพียงผู้เดียว แต่วิธีการดังกล่าวนี้ใช้ได้ดีกับหมู่คณะที่สมาชิกมีความเห็นถูกต้อง วางใจเป็นกลาง และทำอย่างตรงไปตรงมาเหมือนกันหมด หรือเป็นส่วนมากก็ได้ แต่จะเป็นปัญหากับหมู่คณะที่มีคุณลักษณะตรงกันข้ามกับที่กล่าวมานี้ แม้แต่ระบบโหวตเสียงแบบประชาธิปไตย พระพุทธศาสนาก็ให้ความสำคัญกับคุณภาพมากกว่าปริมาณ คือมุ่งที่ผลการกระทำและความสงบสุขเป็นสำคัญ ไม่ใช่สักแต่ทำตามรูปแบบพอให้เสร็จไปเท่านั้น เพราะหากทำอย่างนั้นจะเป็นปัญหาของการโหวตเสียง เช่น การโหวตให้โสคราติต้องถูกลงโทษประหารชีวิต หรือวาทกรรมที่ฝ่ายค้านสร้างขึ้นมาช่วงรัฐบาล พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร ว่า “รัฐบาลเผด็จการเสียงข้างมาก” เป็นต้น ดังนั้นระบบเสียงข้างมากจึง

ไม่ใช่คำตอบสุดท้าย ดังที่ ชลากร เทียนส่องใจ ได้วิเคราะห์รูปแบบการระงับความขัดแย้งตามแนวทาง “เอภุยยสิกขา” ว่า สำหรับวิธีการลงมตินั้น พระพุทธเจ้าให้ใช้วิธีกระชิบ การจับสลาก และโหวตแบบเปิดเผย หัวใจของคำว่า เสียงข้างมาก ตามนัยของพระพุทธเจ้าคือ คุณภาพสำคัญกว่าปริมาณ กล่าวคือ พระภิกษุจะมีจำนวนเท่าใดไม่สำคัญ แต่สิ่งสำคัญก็คือ ต้องมีธรรมวาทีภิกษุมากกว่า ซึ่งได้แก่ ภิกษุที่ประชุมสงฆ์ได้ช่วยกันถ่มกรองบุคคล หลักการและขั้นตอนต่าง ๆ อย่างเที่ยงธรรมและชอบธรรม หากที่มาของบุคคลชอบธรรม ผลของการลงมตก็ย่อมชอบธรรมเช่นกัน เพราะหากรูปการเป็นไปในลักษณะนี้ย่อมทำให้เกิดความเชื่อมั่นในแง่ของ ความชอบธรรม อันหมายถึง ความโปร่งใส ความบริสุทธิ์ ความยุติธรรม และความเที่ยงธรรม เป็นต้น พระพุทธเจ้าทรงย้ำว่า ต้องมั่นใจว่า มีพระภิกษุธรรมวาที คณะธรรมวาที หรือสังฆธรรมวาทีมากกว่าเท่านั้นจึงจะทำได้ ถ้าหากมีน้อยกว่า การจับสลากในแต่ละครั้งย่อมถือว่า ขาดความชอบธรรม ประเด็นนี้จะเรียกว่า เสียงข้างมากไม่ได้ ซึ่งหากในกรณีที่ประชุมมีธรรมวาทีบุคคลมากกว่า ให้โหวตแบบเปิดเผยได้ และหากธรรมวาทีมีน้อยกว่า ก็ให้ใช้วิธีการกระชิบ หรือจับสลาก (ชลากร เทียนส่องใจ, 2553) วิธีการดังกล่าวแม้มองว่าเป็นการตกลง สมคบคิดกันของอีกฝ่ายหนึ่ง แต่มีจุดมุ่งหมายที่ดี เพราะเป็นการกระทำของฝ่ายคนดี (ธรรมวาที)

รูปแบบการระงับความขัดแย้งของสงฆ์คือนิคกรรมนี้แม้จะเป็นรูปแบบที่ใช้กันเมื่อสองพันห้าร้อยกว่าปีมาแล้ว แต่วิธีการบางอย่างก็สามารถที่จะนำปรับใช้ให้เหมาะสมกับสมัยปัจจุบันได้ จุดเด่นของนิคกรรมคือการมีวิธีการที่หลากหลาย เหมาะสมกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ดังนั้นจึงสามารถเลือกวิธีการที่เหมาะสมไปปรับใช้ได้ จะเห็นว่ารูปแบบการระงับความขัดแย้งนั้นไม่ใช่ลักษณะของการรวบรัดบังคับเพื่อให้ได้ข้อสรุปโดยไม่คำนึงถึงธรรมชาติของความขัดแย้ง แต่หากเหตุการณ์นั้นทวีความรุนแรงเพราะปัจจัยที่สำคัญคือทัญญูและมานะ พระพุทธเจ้าในฐานะนักเจรจาไกลเกลี่ยคนกลางก็จะทรงอาศัยระยะเวลาและปัจจัยที่เหมาะสมในการเข้าไประงับความขัดแย้งนั้น เช่น กรณีภิกษุโกสัมพี เป็นตัวอย่างที่ดีของการระงับข้อพิพาทหรือความขัดแย้งของภิกษุ กล่าวคือภิกษุฝ่ายพระวินัยธรกับฝ่ายพระธรรมกถึกขัดแย้งกันเพราะเรื่องอาบัติ (การเหลือน้ำอันเป็นเดนไว้ในภาชนะหลังเสร็จจรุระส่วนตัวในเว็จกุฎี) ฝ่ายพระวินัยธรถ้าว่าโจมตีพระธรรมกถึกว่าไม่รู้เรื่องอาบัติ แม้ต้องแล้วก็ไม่รู้ว่าเป็นอาบัติ ดังนั้นจึงลงอุกเขปนียกรรมเพราะเรื่องดังกล่าวนี้ ฝ่ายพระธรรมกถึกก็กล่าวโจมตีฝ่ายพระวินัยธรรว่าเป็นคนโกหก คือตอนแรกบอกว่าไม่เป็นอาบัติเพราะไม่การไม่รู้นั้น แต่ตอนหลังกลับบอกว่า เป็นอาบัติ ดังนั้นจึงไม่ยอมรับการลงอุกเขปนีย กรรมนั้น เหตุการณ์ที่ถือว่าเป็นความรุนแรงของความขัดแย้งก็คือการไม่ยอมรับการลงนิคกรรมนี้ แม้พระพุทธเจ้าจะทรงเข้ามาช่วยไกลเกลี่ยเจรจา ความขัดแย้งก็ไม่ได้รับการระงับ ในที่สุดแล้วก็ต้องทรงปลีกพระองค์ไปจำพรรษาที่ป่าปาลีเลยยกะ ตอนหลังภิกษุชาวโกสัมพีทั้งสองฝ่ายสำนึกตนได้เพราะถูกชาวบ้านลงโทษด้วยการไม่ถวายปัจจัย 4 ดังนั้นจึงเดินทางไปขอขมาพระพุทธองค์ ซึ่งพระองค์ก็ทรงแนะนำให้ทำสังฆสามัคคี เหตุการณ์จึงได้สงบ ปัจจุบันหากมีเหตุการณ์เช่นนี้เกิดขึ้น ก็ควรได้ศึกษากรณีของภิกษุชาวเมืองโกสัมพีนี้และควรได้

ยอมรับความจริงว่าการต้อร้นเพราะทฎฐิและมานะมีแต่จะทำให้เสียหายทั้งสองฝ่าย ดังนั้นจึงควรได้ละมานะและทฎฐิเสียแล้วหันมาสามัคคีปรองดองกัน ความสุขสงบในการอยู่ร่วมกันจึงจะเกิดขึ้นได้

กลยุทธ์ในการมองเชิงระบบ ในกรณีศึกษาพระภิกษุชาวโกสัมพี พระองค์ทรงมีพระปรีชาญาณ ที่จะสลายทฎฐิมานะ ของพระผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่าย โดยที่พระองค์ทรงวิเคราะห์แล้วว่า พระองค์จะต้องเสด็จออกจากเมืองโกสัมพี แล้วไม่ย้อนกลับมาอีก เพราะพระองค์ทรงเป็นองค์ประกอบที่มีความสำคัญ และสัมพันธ์กับองค์ประกอบอื่นอย่างมากในสังคมเมืองโกสัมพี การเสด็จออกไปจากเมืองโกสัมพีของพระองค์ถือว่าเป็น “จุดพลิกผัน” สถานการณ์ที่สำคัญ ที่ส่งผลกระทบต่อสังคม ทำให้สังคมเกิดการเปลี่ยนแปลง หรือมีการตอบสนองอย่างเด่นชัด คือ ทั้งอุบาสกและอุบาสิกา ต่างพากันลงความเห็นว่ พระภิกษุเมืองโกสัมพีเป็นต้นเหตุสำคัญให้พระพุทเจ้าต้องเสด็จหลีกหนีไปประทับอยู่ในกรุงสาวัตถี จึงพากันไม่เคารพ กราบไหว้ และไม่ถวายอาหารบิณฑบาต ผลสุดท้ายพระภิกษุเมืองโกสัมพีก็แทบจะอดตาย การทะเลาะวิวาทกันไปก็ไม่ก่อให้เกิดประโยชน์อันใด ทั้งสองฝ่ายจึงได้คลายทฎฐิมานะลง และเกิดปัญหาหาทางคลี่คลายความขัดแย้งที่ยืดเยื้อ จึงพากันเข้าเฝ้าพระพุทเจ้าองค์ที่กรุงสาวัตถี

การมองอย่างเป็นระบบนี้ เมื่อกล่าวถึงตามแนวทางของพระพุทธศาสนา หมายถึง หลักความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งทั้งหลาย ซึ่งถ้าจะสื่อความหมายให้ชัดเจนถูกต้อง คำว่าระบบนั้น ควรเรียกว่า “ระบบความสัมพันธ์” ซึ่งไม่ใช่หมายถึงเป็นแต่ระบบเพียงอย่างเดียว เพราะว่องค์ประกอบต่างๆ จะเป็นองค์รวมขึ้นได้ จะต้องมีการประสานสัมพันธ์กันอย่างถูกต้อง ระบบจึงจะเกิดความสมดุลดำรงอยู่ได้ด้วยดี

การมองเชิงระบบของพระองค์นั้น เป็นการมองเชิงวิเคราะห์องค์ประกอบทุกส่วนในสังคมว่ มีความสำคัญและสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ถ้าองค์ประกอบใดองค์ประกอบหนึ่งมีการเปลี่ยนแปลง จะส่งผลกระทบต่อระบบไม่มากก็น้อย ในการจัดการปัญหาความขัดแย้งนั้น จะไม่ใช่เพียงการมองที่มุ่งเน้นเฉพาะองค์ประกอบที่เป็นปัญหาและมุ่งเน้นที่จะหาทางแก้ไขปัญหาแต่เพียงเดียว ซึ่งนักจัดการความขัดแย้งทั่วไปอาจจะทำเช่นนั้น ดังนั้นตัวอย่างกรณีความขัดแย้งของพระภิกษุสงฆ์ชาวเมืองโกสัมพีจึงนับว่าเป็นตัวอย่างที่ดีมากที่สุดตัวอย่างหนึ่งของการจัดการความขัดแย้ง ในการที่จะสร้างสันติภาพให้เกิดขึ้นในสังคม

สรุป

แนวคิดเรื่องความยุติธรรมในพระพุทธศาสนาสามารถศึกษาได้ทั้งหลักหลักธรรมและหลักพระวินัย โดยหลักธรรมเป็นหลักการเกี่ยวกับความยุติธรรม ส่วนหลักพระวินัยเป็นการนำหลักความยุติธรรมไปใช้ปฏิบัติจริง ทำให้ได้รูปแบบกระบวนการยุติธรรมของพระพุทธศาสนา เทียบได้กับกระบวนการยุติธรรมกระแสหลัก ที่เป็นเรื่องการของตัดสินเพื่อหาข้อยุติความขัดแย้งโดยชอบธรรม และมีการลงโทษผู้ทำผิด เพื่อตักเตือนและป้องกันไม่ให้เกิดการกระทำที่ไม่ถูกต้องเหมาะสมอีกต่อไป

เพราะว่า หากมีการส่งเสริมให้มีการกระทำต่อนั้นย่อมเป็นโทษหรือเสียหายต่อการอยู่ร่วมกันของสังคมสงฆ์ หลักธรรมที่จัดว่าเป็นแนวคิดเกี่ยวกับความยุติธรรมที่เลือกศึกษา ได้แก่ อธิปไตย 3 อคติ 4 อริยสัจ 4 ศีล 5 มัจฉริยะ 5 ทิศ 6 สาราณียธรรม 6 อริยมรรคมีองค์ 8 และอกุศลกรรมบถ 10 ส่วนหลักพระวินัย ได้แก่ หลักอธิกรณ์สมณะ 7 และนิกหกรรม เป็นต้น

เอกสารอ้างอิง

- ชลากร เทียนส่องใจ. (2553). “การเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางเชิงพุทธ : หลักการและเครื่องมือสำหรับการจัดการความขัดแย้ง”. *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต*. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2535). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2557). *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2546). *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส. (2547). “รูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธี : ศึกษาวิเคราะห์กรณีลุ่มน้ำตาซ่าง จ. เชียงใหม่”. *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต*. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาอุดม สารเมธี. (2557). *ยุติธรรม : ความยุติธรรมนั้นสำคัญนัก*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาเปรียญ.
- พุทธทาสภิกขุ. (2527). *เป้าหมายชีวิตและสังคม*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ.
- พุทธทาสภิกขุ. (2549). *อิทัปปัจจยตา*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สุขภาพใจ.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

